

SPIEKBRIEF

Cruciale jaartallen

- 1040 De naam Groningen ('villa Cruoninga') wordt voor het eerst genoemd
- 1251 De prefect wordt verjaagd en de Groningers gaan zelf hun stad besturen
- 1422 De zoen van Groningen
- 1536 Groningen en de Ommelanden bij het Habsburgse rijk
- 1594 Groningen bij de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden
- 1614 Oprichting van de universiteit
- 1672 Belegging door Bernard van Galen, alias Bommen Berend
- 1874 Afbraak van de vestingwerken en eerste stadsuitbreidingen
- 1977 Invoering van het Verkeerscirculatieplan
- 1993 De nota 'Binnenstad Beter' wordt door de raad aangenomen
- 2011 Sloop van de oostzijde Grote Markt en begin van nieuwbouw

VOOR DUMMIES MAKEN ALLES MAKKELIJKER!

- 9789045351681 **Backpacken voor Dummies, 2e editie** *Kelder*
- 9789045353227 **Beleggen voor Dummies, 4e editie** *Oudshoorn & Siks*
- 9789045350233 **Boekhouden voor Dummies** *Steenwinkel*
- 9789045353210 **Daytrading voor Dummies** *Logue*
- 9789045353234 **Financieel management voor Dummies, 6e editie** *Tracy*
- 9789045353289 **Gezond eten voor Dummies, 6e editie** *Rinzler*
- 9789045351940 **Gitaarspelen voor Dummies, 4e editie** *Phillips & Chappell*
- 9789045353173 **iPad voor senioren voor Dummies** *Muir*
- 9789045350454 **iPhone voor Dummies** *Baig & LeVitus*
- 9789045351933 **Je Engels oprissen voor Dummies** *Blöhdorn*
- 9789045351247 **Microsoft Excel 2016 voor Dummies** *Harvey*
- 9789045351902 **NLP voor Dummies, 3e editie** *Ready & Burton*
- 9789045353180 **Photoshop Elements 15 voor Dummies** *Obermeier & Padova*
- 9789045353272 **Pianospelen voor Dummies, 3e editie** *Perlmutter*
- 9789045350301 **Scrum voor Dummies** *Franken*
- 9789045350325 **Spaans voor Dummies, 2e editie** *Wald*
- 9789045353203 **Windows 10 voor Dummies, 2e editie** *Rathbone*
- 9789045351858 **YouTube-filmpjes maken voor kids voor Dummies** *Willoughby*

Voor Dummies in voordelige pocketeditie

- 9789045353302 **Islam voor Dummies** *Clark*
- 9789045353258 **Projectmanagement voor Dummies, 3e editie** *Portny*
- 9789045353319 **Yoga voor Dummies, 2e editie** *Feuerstein & Payne*

De kleine voor Dummies

- 9789045351872 **De kleine Instagram voor Dummies** *Bruijn*
- 9789045353265 **De kleine Leiderschap voor Dummies** *Marrin*
- 9789045353326 **De kleine Ontstressen voor Dummies** *Elkin*

Dit is een selectie uit ons Voor Dummies-aanbod.

Deze Voor Dummies zijn verkrijgbaar in de boekhandel.

Neem ook eens een kijkje op www.dummies.nl of www.facebook.com/voordummies voor het laatste nieuws en leuke winacties!

Inleiding

Ain *pronkjewail in golden raand*, zo bezingen de Groningers hun stad en provincie in het Groningse volkslied. En geef ze eens ongelijk: de stad is ook echt een pronkjuweel in een gouden rand. De provincie is op veel plekken adembenemend mooi. In het weidse landschap vind je charmante, eeuwenoude dorpjes. Daar middenin ligt de stad Groningen, warm en kleurrijk, modern en monumentaal.

Groningana

Zoals de stad Groningen niet los is te zien van de Ommelanden, zo kan dit boekje niet zonder een grote hoeveelheid Groningana: literatuur over alles wat met Groningen te maken heeft. Geschiedenis, poëzie, volksverhalen, kunst, noem maar op. Een volledig overzicht gaat hier niet passen, maar de belangrijkste publicaties moeten zeker genoemd worden.

Standaardwerken

Een standaardwerk over de geschiedenis van Groningen is *Historie van Groningen, stad en land* (1976), onder redactie van onder meer de Groningse historicus en archivaris Wiebe Jannes Form-sma. De 800 pagina's dikke pil staat bij veel Groningers in de huisbibliotheek. Een nieuwer standaardwerk is de driedelige *Geschiedenis van Groningen* (2008–2012). Dit werk, onder redactie van Maarten Duijvendak, Hidde Feenstra, Martin Hillenga en Catrien Santing, bevat nieuwe kennis en een frisse benadering

van de Groningse geschiedenis. Ook *Groningen, een stad apart* (2007) van archivaris Jan van den Broek was bij het schrijven van dit boekje onmisbaar.

Hervonden Stad

Naast de standaardwerken heb ik gebruikgemaakt van de serie *Hervonden Stad*. Dit jaarboek wordt al sinds 1996 uitgegeven door de gemeente Groningen en de Stichting Monument & Materiaal. In *Hervonden Stad* wordt verslag gedaan van archeologische vondsten, restauraties en bouwhistorische ontdekkingen. Verder bevat *Hervonden Stad* een keur aan specialistische artikelen over de geschiedenis en ontwikkeling van de stad Groningen. Deze zijn geschreven door bouw- en architectuurhistorici, archeologen, restauratiedeskundigen en architecten. De serie jaarboeken vormt een unieke bron van kennis over het erfgoed van de gemeente Groningen.

De Groninger Archieven

Voor de honderden andere publicaties over stad en provincie Groningen, waarvan ik er veel voor dit boekje heb geraadpleegd, verwijs ik graag naar de rijke bibliotheek van de Groninger Archieven. Je vindt de Groninger Archieven vlakbij het Groningse Hoofdstation. Over bijna alle onderwerpen in dit boekje kun je hier meer informatie vinden. De collectie boeken en archiefstukken is gratis te bekijken, net als de afwisselende tentoonstellingen over het Groningse verleden in de hal van het mooie archiefgebouw.

Verwarring

Door de eeuwen heen zijn de benamingen en begrenzingsen van Groningen veranderd en verschoven. Alleen de stad heeft, in ieder

geval vanaf 1040, altijd Groningen geheten. De rest van de huidige provincie Groningen hoorde tot 1386 bij Friesland. Dat gebied besloeg rond 1300 ongeveer het kustgebied van de huidige provincies Friesland en Groningen én het Duitse Oost-Friesland. De stad Groningen lag daar vlak buiten, net onder het Friese gewest Hunsingo. In hoofdstuk 2 kun je hierover meer lezen en vind je een handige overzichtskaart. In 1386 duikt voor het eerst de naam *Ommelanden* op. De Ommelanden waren toen de Friese gebieden ten noordwesten en oosten van de stad Groningen. Deze gebieden beslaan zo ongeveer de huidige provincie Groningen, maar de stad was nog steeds zelfstandig. In 1594 werden *Stad en Ommeland* verenigd in één gewest binnen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Dit gewest werd later de provincie Groningen zoals we die nu kennen.

Stad versus provincie

Bij het lezen kan het soms lastig zijn dat de provincie en de stad Groningen dezelfde naam hebben. Dit boekje gaat primair over de stad, maar de Ommelanden maken ook een belangrijk deel uit van de stadsgeschiedenis. De stad probeerde eeuwenlang haar macht over de Ommelanden te vergroten. Ook beschrijf ik af en toe historische gebeurtenissen die weliswaar in de Ommelanden plaatsvonden, maar die toch in het collectief geheugen van de hele provincie horen. Om verwarring te voorkomen schrijf ik waar dat nodig is ‘de stad Groningen’ of ‘de provincie Groningen’. Als je alleen ‘Groningen’ leest, gaat het over de stad. Veel Groningers noemen hun stad trouwens gewoon *Stad*. De Ommelanden worden ook wel het *Loug* genoemd, bijvoorbeeld in het Groningse volkslied.

Gruno

Er zijn een paar pogingen geweest om de herkomst van de naam Groningen te duiden. Zo zou volgens een sage iemand die Gruno of

Grunus heette ergens tussen 450 en 150 voor Chr. een kasteel hebben gebouwd op de plek waar nu de stad ligt. Rondom dit kasteel, dat de Grunenburg zou hebben geheten, verschenen allerlei huisjes en zo ontstond het dorp Gruninge. Een andere verklaring voor de naam heeft te maken met het landschap rondom de stad. Voor mensen die Groningen vanuit het zanderige Drenthe bezochten, leek het alsof ze in een groene oase terechtkwamen. Groningen zou daarom een verbastering zijn van 'Groen-in-gaan'. En inderdaad, Groningen ligt gedeeltelijk op kleigrond en is omgeven door water. Dat het een groen gebied was is niet onwaarschijnlijk, maar toch is ook deze naamsoorsprong nooit bewezen. Een derde verklaring is gezocht in de marktfunctie van de stad, waarbij de naam Groningen is terug te voeren op een Gotisch woord voor markt. Maar wat de naam nou echt betekent? Het blijft een raadsel.

Pictogrammen

Om de inhoud van de tekst te markeren zijn pictogrammen gebruikt. De volgende pictogrammen zijn in de tekst te vinden:



BELANGRIJK

Dit pictogram geeft aan dat er in de tekst een belangrijke ontwikkeling wordt beschreven.



TECHNISCHE
INFO

Dit pictogram vestigt de aandacht op een korte en heldere uitleg van gebeurtenissen en processen. Interessant, maar lig er niet wakker van als je iets vergeet.



CITAAT

Dit pictogram markeert een citaat van een inwoner of bezoeker van Groningen.

Hoofdstuk 1

Een Drents dorpje op de Hondsrug (prehistorie - 476)

Fietsen in Groningen valt niet altijd mee. De provincie is grotendeels vlak, maar in de stad vind je hier en daar een flinke helling: de Hondsrug. Groningen ligt precies op het noordelijkste puntje van deze smalle heuvelrug. Zestig kilometer naar het zuiden eindigt de Hondsrug bij het Drentse dorp Erica. Bijna parallel langs de oostkant van de Hondsrug stroomt het riviertje de Hunze. Aan de westkant loopt de Drentsche Aa. In dit hoofdstuk wordt uitgelegd hoe Groningen is ontstaan als een Drents esdorp. Daarnaast komt beknopt het omliggende landschap aan bod.

De steentijd

Rondtrekkende jagers waren de vroegste bewoners van het gebied dat tegenwoordig de provincie Groningen beslaat. De eerste sporen van hun aanwezigheid zijn ongeveer 13.000 jaar oud. Die tijdsperiode wordt het paleolithicum genoemd, de oude steentijd. Tijdens het paleolithicum trokken (rendier)jagers van plek naar plek. Aan de hand van teruggevonden vuurplaatsen, pijlpunten en vuurstenen gereedschappen kunnen archeologen bepalen waar de jagers zoal hebben gekampeerd. Het klimaat waarin de steentijdjagers leefden was nogal fris. Hun leefperiode viel namelijk samen met de laatste ijstijd, het laatglaciaal. Deze ijstijd eindigde rond 8000 voor Chr., waarna het klimaat warmer werd. De natuur leefde op en voorzag de rondtrekkende jagers van meer gevarieerde voedselbronnen en vis. Deze periode wordt het mesolithicum genoemd, de middensteentijd.

Het neolithicum

Omstreeks 5000 voor Chr. veranderde de manier van leven nog een keer. Geleidelijk aan maakte het mesolithicum plaats voor het neolithicum, de nieuwe steentijd. Er ontstonden nu leefgemeenschappen die niet meer rondtrokken maar op een vaste plek bleven wonen. Jagen en verzamelen maakte langzaam plaats voor het houden van vee en het verbouwen van gewassen voor de voedselproductie. De oogst werd bewaard in aardewerken potten. Ook onder de hedendaagse stad Groningen zijn neolithische nederzettingen aangetroffen.

Uit een bouwput in de Oosterpoortwijk, ten zuidoosten van de stad, kwamen in 1985 akkerlagen, ploegsporen en stenen gereedschappen uit de neolithische tijd tevoorschijn. In de woonwijk De Wijert, ten zuiden van de stad, is zelfs een hele neolithische

nederzetting gevonden. Waarschijnlijk hoorde deze nederzetting bij de Trechterbekercultuur. Deze cultuur is vernoemd naar het aardewerk dat is aangetroffen bij de grafmonumenten die de bewoners van deze streken toen bouwden: de welbekende hunebedden. Vooral in Drenthe zijn veel hunebedden bewaard gebleven, maar ook in het Groningse Noorderlaren en Delfzijl zijn ze nog te vinden.

Natte voeten

Kustgebieden waren in de steentijd nog niet geschikt om te bewonen. Het laaggelegen gebied stond duizenden jaren lang bloot aan overstromingen. Tussen 700 en 500 voor Chr. veranderde dat. Aan de Waddenzeekust ontstond door aanslibbing een uitgestrekt weidegebied met kleigrond dat alleen nog bij stormvloed onder water liep. Een dergelijk landschap wordt aangeduid met de term kwelder of kweldergebied. Op een gegeven moment ontdekten boeren dit kweldergebied. Ze legden er akkers aan en hielden er vee. Om droge voeten te houden en hun bezittingen te beschermen, verhoogden ze hun nederzettingen. Zo ontstond een landschap van terpen.



WIERDEN

Je kon je dorpje ophogen met allerlei materialen zoals mest, zoden en afval. Het ophogen van veel kweldernederzettingen vond plaats vanaf ongeveer 500 voor Christus. Langs de hele Waddenkust ontstond dit soort woonheuvels of terpen. In Groningen worden ze wierden genoemd. Veel wierdedorpen hebben dan ook de aandui-

ding 'wierde' in hun naam, bijvoorbeeld Dorkwerd en Wierum. Meestal werd in het midden van de wierde de kerk gebouwd. In een kring daaromheen werden boerderijen gebouwd, waarbij de voorgevels van de boerderijen naar de kerk waren gericht. Zo ontstond een cirkelvormige bebouwing. Ook de verkaveling achter de boerderijen volgde grotendeels dit patroon. In de negentiende en vroege twintigste eeuw zijn veel wierden grotendeels afgegraven omdat de opgehoogde grond zeer vruchtbaar was en als meststof veel geld opleverde.



FIGUUR 1.1: Luchtfoto van het wierdedorp Niehove (foto: Eric Kieboom).